

Lacagta hawada marta (mobile money)

W.q. Maxamed Dalmar

July 31, 2014

Waxaan xusuustaa sanadkii 2013 horrantiisii in dawladda Soomaaliyeed, oo markaas cusbayd, ay soo foodsaartay dhibaato dhaqaale oo kaga imaaneysey xagga sarrifka doollarka iyo shilin Soomaaliga. Waxaa xilligaas aad hoos ugu dhacay qiimaha doollarka Maraykanka markii loo fiiriyo qiimaha shilin Soomaaliga oo aad sare ugu kacay. Waxaan xusuustaa xiisaddii arrintaasi abuurtay iyo dhaliishii kululayd ee madaxda dawladda dusha looga tuuray iyadoo lagu eeddeeynayey inay ka gaabiyeen waajibkoodii ahaa inay dalka u sameeyaan hab lacageed oo wax ku ool ah. Waxaan xusuustaa madaxweeyne Xasan oo adduunweynaha ka codsanaya in raashin lala soo gaaro si arrintaan wax looga qabto iyo Puntland oo sababaha ay dawladda federaalka ah xariga ugu jartay ku dartay shilinka suuqa ku yaraaday.

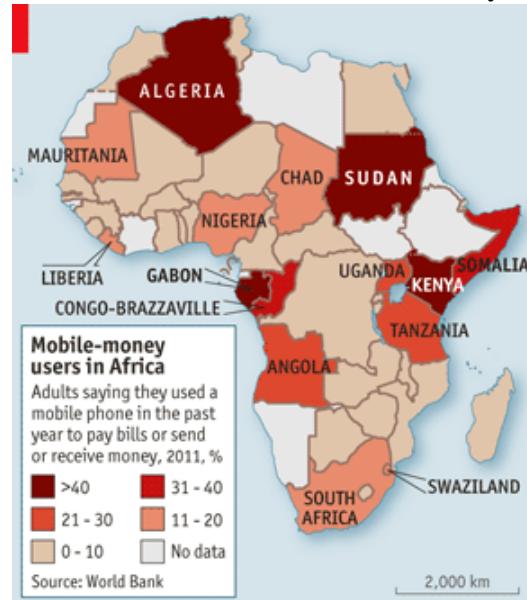

Anigoo arrintaas si gaar ah ula socday, una daneynayey, waxaa iga yaabiyey sida mar keliya buuqii iyo xiisaddii sarrifka shilinku u dantay, dhaliishii iyo canaantii dawladda loo soo jeedinayeyna u joogsatay. Waxaan is weeydiiyey tolow sidee xal loogu helay dhibaatadii lacag yaraanta ee gilgishay dawladda Soomaaliyeed. Jawaabtii waxaan u maleeynayaa inaan helay. Wuxuu xalliyey arrintaas ma ahayn dadaal dheeri ah oo dawladdu qaaday, ama lacag cusub oo la soo daabacay, ama deeq shisheeye oo la helay. Wuxuu dhibaatadii sarrifka xaliyey oo jawiga beddeley waa lacagta hawada marta ama lacagta teleefonka lagu shubo, (hadda ka dib waxaan ugu yeeri doonaa lacagta teleefonka). Arrintaasna waxaan si fiican ugu baraarugay ka dib markaan booqasho ku imid Soomaaliya, waana mawduuca aan kaga hadalayo maqaalkaan.

Waa lacag sideeya?

Shirkadda isgaarsiinta ee habkaan fulisa ayaad u tageysaa. Waad isdiiwaangelineysaa. Waxaad ka furaneysaa xisaab. Waxaad u dhiibeysaa lacagtaadii xaashida ahayd oo doollarka Maraykanka ah. Daqiqi qado ka dib, waxaad heleysaa farriin (text message) kugu

wargelineysa inaad dhigatay lacag tiradeedu intaas iyo intaas le'eg tahay. Lacagtaadii xaashida ahayd oo aad arkeysey ayaa hawada gashay oo ku libirtay. Ma arkeysid waase lacag dhab ah, oo weliba ka karti badan lacagtii xaashida ahayd. Waa ka fududahay. Adigoo kursi-jiif ku fadhiya oo gurigaaga jooga, oo teleefonkaaga adeegsanaya, ayaad lacagtaadii waxaad rabtid ku iibsan kartaa, ciddaad rabtid u diri kartaa, wixii ku harayna u ogaan kartaa. Waxay ku sii fiican tahay, waxay yareyneysaa kharshka la xiriira hawsha wax-isdhafsiiga (transaction cost). Awal, bil matal, qofkii Gaalkacyo jooga oo raba inuu Boosaaso wax ka soo iibsado, wuxuu ku khasbanaa inuu jawaan lacag ah la safro, maalin iyo habeen la sii dhaxo, lacagta ilaaliyeeda ka walwalo, tirinteeda muran kala kulmo, kharash ku galjo jogitaankiisa Boosaaso, iwm. Hadda, daqiqiad gudaheed ayuu teleefonka lacagta ku dirayaa, waqtigii iyo kharashkii u dhaqaaloobayna wuxuu ugaga faa'iideysanayaah horumarinta ganacsigiisa iyo waxsoosaarkiisa, guudahaana waxaa sidaas ku kobcaya dhaqaalaha dalka.

Lacagta teleefonka waxaa lagu tilmaamay **kacaan maaliyadeed**.(financial revolution) oo dalalka soo koraya sameeyeen, siiba kuwa qaaradda Afrika. Waa kacaan u horseedaya dalalkaas inay u gudbaan bulsho aan isticmaalin lacagta caddaanka ah (cashless society) oo ah heer dalalka horumaray ay weli tiigsanayaan.¹

Daraasad Bankiga Adduunku sameeyey waxay muujisey in Soomaaliya tahay dalalka ugu isticmaal badan lacagta teleefonka, iyadoo 26% dadweynaha Soomaaliyed sheegeen inay u adeegsadaan teleefonka bixinta biilalka oo ah heerka ugu sarreeya adduunka, halka 32% u adeegsadaan inay lacag u diraan ama ka helaan qaraabooda.²

Shirkadaha barnaamijkaan fuliya waxaa ka mid ah:

¹ Mobile money in Africa. Press 1 for modernity. One business where the poorest continent is miles ahead. The Economist, Apr 28th 2012

² <http://www.worldbank.org/globalindex>.

- Golis Telecom oo ka hawlgasha Puntland, lehna barnaamijka SAHAL
- Hormuud Telecom oo ka hawlgasha koonfurta Soomaaliya, lehna barnaamijka EV-plus
- Telesom oo ka hawlgasha Somaaliland, lehna barnaamijka ZAAD.
- Nationlink oo leh barnaamijka E-Maal,

Maadaama aan Garoowe joogay waxaan fursad u helay inaan la kulmo madaxda shirkadaa Golis Telecom oo kala ah Saciid Aadan Axmad, Maareeyaha Guud; Cismaan Ciise Maxamad Agaasimaha Ganacsiga; iyo Maxamuud Ismaaciil Aw Cismaan Agaasimaha Gobolka Nuugaal. Madaxdaasi waxay ii sheegeen inay jiraan 250,000 macmiil oo ku taxan adeegga TELUS oo deggan gobollada Puntland. Xaddiga lacagta la isku dhaafsdado barnaamijka TELUS dhexdiisa wuxuu gaaraya isku-celcelis 20 milyan oo dollar.bishii. Lacagta haraaga ah oo ku soo harta gacanta shirkadda, oo isbiirsatay, waxay gaartaa hal milyan dollar sanadkii isku-celcelis. Golis waxay leedahay ilaa iyo 60 xarumood oo laga fuiyo adeegga TELUS iyo 1,100 shaqaale oo ka hawlgala xarumahaas. Shirkaddu waxay kaloo leedahay Salama Bank oo ah ‘mobile banking’ ama aan iraahdo “bankiga hawada”. Waa banki qofka macmiilka ah u suurtogelinaya inuu xisaabtiisa ka maamulo teleefonkiisa gacanta: lacag ku wareejiyo ama ka wareejiyo, biilal ka bixiyo, la socodo haraaga xisaabta iwm.

Sideebay u xallisay dhibaatadii sarrifka shilinka?

Sidaan hadda ka hor ku tilmaamay qoraallo hore, dhaqaalaha Soomaaliya waa hore ayaa la doollareyey (dollarization). Min miisaaniyadda dawladda ilaa qasaca saliidda ah waxaa qiimahoodu ku saleysan yahay doollarka Maraykanka. Waxaa maqnaa oo keliya doollar sarrif ah oo lagu kala gato waxyaabaha yar yar sida koob shaah ah, xabbad sambuusi ah, saxan baasto ah, khidmad yar oo qof shaqaale ah la siinayo, iwm. Haddaba, waxay lacagta telefonku xallisay arrintaas. Waxay sarriftay doollarkii sidii iyadoo dollar qadaadiic (cents) la keenay dalka. Taasina waxay dhelisey laba arrimoond. Tan

koowaad, waxay dollareysey dhaqaalihii oo dhan ilaa xad la oran karo. Waxaan ku biirnay dalalka isticmaala doollarka Maraykanka sida Panama, El Salvador, Ecuador iwm. Tan labaad, waxay yareeysey kaaliintii shilin Soomaaligu ciyaari jirey oo ahayd in badeecoyinka iyo adeegyada yar yar lagu kala gato. Ka dibna, waxaa yaraaday dalabkii shilinka, sidaasna waxaa ku xasilay heerka sarrifka shilinka iyo doollarka oo hadda ku

nagaaday US\$1=20,000 SoSh. Awal markii dollar badani suuqa soo galo iyadoo aan shilin cusub la daabacin, waxaa sare u kacayey qiimaha shilinka. Taasi hadda ma dhacdo sababtoo ah doollarka cusub lagu sarrifimayo shilini Soomaali ee isagaa sidiisa loo isticmaalayaa, sidaas daradeedna saameeyn weyn kuma yeelanayo heerka sarrifka shilinka.

Shilinkii dagaalka sokeeye suulin wayey, dawlad la'aantu baab'in weydey, doollarka Maraykanku loodin waayey, shilinkii dhaqaalyahanka adduunku ka yaabeen, shilinkii sidaas ahaa, waxaa maanta suuqa ka saaray ama ka saarayaba lacagta telefonka.³

Haddaan tusaale ahaan u soo qaato, sanadkii 1997 ayaan booqasho gaaban ku imid Puntland. Wagaas waxaad arkaysey xirmooyin iyo xirmooyin iskor saaran oo shilin Soomaali ah oo gaari gacan lagu wado ama jawaano ka buuxda , ama miis korkiisa ku raseysan sidii darbi oo sarrifle gadaal ka fadhiyo. Sawirkaasu si weyn ayuu hadda isu beddeley. Hadda waxaad arkeysaa xaashiyo kun kun shilin ah oo duug ah oo fara-ku-tiris ah oo qof gacanta ku haysto, iyo sarrifle takhtad maran ag fadhiya oo suuq waayey. Haddaan isbarbardhigo wagaas iyo hadda, wagaas dhammaan wixii dollar aan haystay waxaan ku beddeshey Shilin Soomaali. Hadda waxaan sarriftay 2 doollar oo keliya oo aan ugu talagalay caseynta kabaha inta aan joogo Puntland oo ah 2 bilood. 2da doollarna qudhooda waxaan ka tuuray telefonka. Waa kaaf iyo kala dheeri.

Lacagta hawada-marta halis ma u tahay inay dabeeeysha raacdoo la waayo?

Lacag kastoo la maamulo, ama hawada ha marto, ama dhulka ha lagu duuggo, ama bangi ha taalo ama cid kale ha hayso, waxay lacagtaasi u baahan tahay kormeer joogto ah, ilaalil iyo xisaabtan dhab ah. Lacagta telefonkuna waa sidaas oo kale. Waxaa u sii dheer waa hab cusub oo taxadar gaar ah mudan. Xilka kormeerka hawshan wuxuu saaran yahay [Bankiga Dhexe](#), Wuxaan filayaa in Bankiga Dhexe uu mustaqbalka dhisi doono awooddiisa baaritaan iyo kormeer oo aan hadda isleeyahay waa dhimman tahay,

Nasiib wanaag dalal badan oo barnaamijyo noocaan oo kale ah ka jiraann ayaa soo saaraya ama soo saarayba xeerar lagu nidaaminayo hawlahaan oo aan kaga dayan karnaa. Qodabada fiirada gaarka ah la siinayo waxaa ka mid ah kuaan:

- Waa in la hubiyaa in shirkadda fulineysa adeeggan ay leedahay awood dhaqaale, mid farsamo iyo mid maamul oo si kaafi ah ugu filan socodiinta hawshaan. Qalabka ay

³ Fiiri maqaalka :Lacagta Shilin Soomaaliga oo ka yaabisey dhaqaalyahannada adduunka. Wardheernews.

adeegsaneyso (hardware/software) ma yahay mid lagu kalsoonaan karo oo ammaan ah?

- Shirkadda hawshan fulinaysa ma shirkad qof keliya leeyahaybaa mise waa shirkad saamileey ah. Ma haysataa ruqsad. Ruqsadda waxaa bixin kara Bankia Dhexe.
- Sidee loo dhowrayaa xogta macmiisha (privacy), looguna fidinayaad adeeg hufan. Ma jiraa hab uu marayo qofkii cabasho qaba?
- Sidee loo fulinayaad qawaaniinta la xiriirta lacagta sharcidarrada ah (Money Laundering Activities)? Qodobada qawaaniintaas waxaa ka mid ah in shirkaddu si buuxda u aqoonsato macmiilkeeda, kana dalabto warqad aqoonsi. Walwal ayaa laga muujiyey qodobkaas maadaama dad badani ayan haysan warqad aqoonsi. SAHAL waxay ku xallisay arrinkaas inay masawir ka qaado qof kasta oo macmiil ah.
- Ma habboon tahay in la xadido lacagta ugu badan ee teleefonka lagu shubi karo, bil matal \$500-\$1000-\$2000, si loo yareeyo khatarta ka imaan karta maamulka lacagtaas?
- Sidee loo badbaadinayaad lacagta shirkadda gacanteeda ku harta? Dalal badani waxay go'aansadeen in lacagtaas la dhigo banki, laguna shubo xisaab ammaano ah (Trust fund). Waa ammaano u taal dadka macmiisha ah oo aan la taaban karin xitaa hadday shirkaddu kacdo (musallifto). Dalalka qaarkood waxay shardi ka dhigeen in shirkadda isgaarsiintu la shuraakowdo banki. Innagu bankiyo lacagta lagu shubo ma leenahay?
- Sidee loo dhiirigelin karaa tartan, loogana gaashaaman karaa in hal ama laba shirkadood “monopoly” ku qabsadaan suuqa? Sida la ogyahay, ‘monopoly’gu wuxuu cabburiyaa halabuurka (innovation).
- Sidee la isugu xiri karaa telefoonada iyo barnaamijyada kala duwan ee shirkaduhu fulinayaan?

Ma loo baahan yahay in lacag cusub la daabaco?

Mar kasta waa loo baahan yahay in lacag la daabaco, taasoo qayb ka ah dib-u-habeeeynta habka lacagta iyo maaliyadda ee dalka. Haseyeeshee, waqtigan xaadirka ah anigu waxaan qabaa inaan lagu degdegin lacag daabicid. Duruufihii hadda waa isbeddeleen. Waxaa

shaqeeynaya hab lacag-bixineed (payment system), kaasoo si waafi ah u oo daboolaya baahida dhaqaalaha, dhibaatadii sarrifkuna waxay u muuqataa mid iska xasishay. Arrimahaasi waxay dawladda siinayaan fursad inay xoogga saarto, waqtiga u haray ee gaaban, arrimaha amniga, dastuurka, federaalka, doorashooyinka iwm, lacag sameyntana dib u dhigato ilaa ay awoodeeda gaarsiinaysyo gobollada dalkoo idil.

Waxaan sidaas u leeyahay waxaan ka cabsiqabaa in dawladdu soo saarto lacag shilin Soomaali ah oo aan saldhig adag lahayn, oo 4.5 lagu maamulo, dabadeedna lacagtaasi la tartami kari weydo lacagta teleefonka oo hadda suuqa xukunta. Wuxaan kaloo tixgeliyey in awoodda Bankiga Dhexe ay kooban tahay, bangiguna uusan laamo ku lahayn gobollada dalka. Waxaa intaas oo dhan ka sii muhiimsan amniga oo la'aantiis aan dib-u-habayn dhaqaale la sameyn karin

Gabagabo

Sidaan kor ku xusay, waxaa Soomaaliya ka dhacay kacaan lacageed oo la yaab leh Muddo gaaban gudaheed ayaa bulshadii u guurtay hab lacageed aan ku tiirsanayn lacagta kaashka ah (cashless society). Waa horumar la sameeyay oo yididiilo leh. Waa hab fududeynaya wax-isdhaafsiga iyo wareegga lacagta, sidaas daraadeedna dardargelinaya koboca dhaqaalaha. Islamaraantaas waa hab inagu cusub oo u baahan in la ilaaliyo oo si joogto ah loo kormeero.

Maxamed Dalmar

Email:mdalmar@sympatico.ca

Garoowe,

Maxamed Dalmar waxa uu xilal kala duwan ka soo qabtay Bangiga Dhexe ee Soomaaliya, isaga oo ahaa Agaasimaha Guud ee Bangiga Dhexe, islamarkaana barre ka ahaa kuliadii Dhaqaalaha ee Jaamacada Ummadda Soomaaliyeed. Dalmar waxa uuu degelkan WardheerNews kaga [faaloodaa arimaha dhaqaalaha](#).